

1.01
Prejeto 29. 11. 2004

UDK 327(420):341.222(497.1:450)"1944/1945"

Gorazd Bajc*

Misije Special Operations Executive med italijanskimi partizani v Furlaniji in Karniji (1944-1945) ter njihova percepcija problema jugoslovansko-italijanske razmejitve

IZVLEČEK

Na podlagi dokumentov britanske Uprave za posebne operacije (Special Operations Executive - SOE), avtor podaja pregled devetih misij te posebne obveščevalne službe v Furlaniji in v Karniji med drugo svetovno vojno. Opiše njihovo sestavo, premike, zveze, tajna imena njenih pripadnikov in izvor le-teh ter glavne značilnosti delovanja. V drugem delu avtor sintetično opisuje percepcije misij o problemu meje.

Ključne besede: SOE, zavezniki, misije, boj za meje, partizani, Furlanija, Karnija, Garibaldi, Osoppo

ABSTRACT

THE SPECIAL OPERATIONS EXECUTIVE MISSIONS AMONG THE ITALIAN PARTISANS IN FRIULI AND CARNIA (1944-1945) AND THEIR PERCEPTION OF THE PROBLEM OF THE DEMARCATION BETWEEN YUGOSLAVIA AND ITALY

On the basis of the documents by the British Special Operations Executive (SOE) the author presents a review of the nine missions carried out by this special intelligence service in Friuli and Carnia during the Second World War. Their composition, movements and connections are described as well as the clandestine names and origin of their members and their main operational features. In the second part the author synthetically outlines the border issue as perceived by the missions.

Key words: Allies, missions, SOE, partisans, Friuli, Carnia, war for borders, Garibaldi, Osoppo

* Dr., asistent z doktoratom, Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, SI-6000 Koper, Garibaldijeva 1, e-mail: gorazd.bajc@zrs-kp.si.

SINTESI

LE MISSIONI DELLO SPECIAL OPERATIONS EXECUTIVE TRA I PARTIGIANI ITALIANI IN FRIULI E IN CARNIA (1944-1945) E LA LORO PERCEZIONE DEL PROBLEMA DELLA DELIMITAZIONE ITALO-JUGOSLAVA

In base ai documenti del servizio britannico per le operazioni speciali, lo Special Operations Executive, l'autore scrive la rassegna delle nove missioni di questo servizio segreto speciale in Friuli e in Carnia durante la seconda guerra mondiale. Ne descrive la composizione, gli spostamenti, i contatti, i nominativi segreti dei partecipanti e la loro provenienza, inoltre le caratteristiche principali. Nella seconda parte l'autore descrive in sintesi la percezione delle missioni intorno al problema del confine.

Parole chiave: SOE, alleati, missioni, lotta per i confini, partigiani, Friuli, Carnia, Garibaldi, Osoppo

Uvod

O misijah britanske obveščevalne in diverzantske službe - uprave za posebne operacije- Special Operations Executive (SOE)¹ na zahodnem delu Videmske² med drugo svetovno vojno smo do sedaj imeli (razen nekaterih izjem)³ bolj malo konkretnih podatkov in le-ti so bili tudi pomanjkljivi, nekatere misije pa niso bile v bistvu nikoli omenjene. Do popolnejše slike naslovne tematike pridemo zlasti s pomočjo arhivskega gradiva SOE, ki ga hranijo v britanskem državnem arhivu. Nekaj zanimivih dokumentov hrani tudi Arhiv Furlanskega inštituta za preučevanje zgodovine odporniškega gibanja v Vidmu.

Misije, ki nas tu zanimajo (nekatero so bile podmisije, pravili so jim tudi operacije), je večinoma poslala italijanska sekcija SOE, ki je od konca leta 1943 (po nekaterih podatkih na začetku 1944) dobila ime Number One Special Force

¹ O SOE npr.: E.H. Cookridge: *Set Europe Ablaze*. New York 1967; M. R. D. Foot: *SOE, Special Operations Executive 1940-1946*. London 1999; Patrick Howarth: *Undercover, The Men and the Women of the SOE*. London 2000; W. J. M. Mackenzie: *The Secret History of SOE : The Special Operations Executive 1940-1945*. London 2002; David Stafford: *Britain and European Resistance, 1940-1945: A survey of the Special Operations Executive, with Documents*. London-Basingstoke 1980; isti, *Secret Agent : The True Story of the Special Operations Executive*. London 2000; Peter Wilkinson, Joen Bright Astley: *Gubbins and SOE*. London 1997.

² Zahodni del Videmskega sestavljajo Furlanija in njena nižina, severno pa hribovita Karnija do italijansko-avstrijske meje. Vzhodni del, ki ji pravimo tudi severnozahodna Primorska, sestavljajo Beneška Slovenija (Nadiške in Terske doline), Rezija in Kanalska dolina.

³ Aldo Moretti: *Le missioni militari alleate e italiane nel periodo della resistenza in Friuli*. V: *Storia contemporanea in Friuli*, 1973, III/4, str. 83-118 (dalje Moretti, *Le missioni*); Dušan Biber: *Zavezniške misije v Slovenskem primorju*. V: *Borec*, 1983, XXXV/8-9, str. 501-511 (dalje Biber, *Zavezniške misije*); isto, *Le missioni alleate nel Litorale Sloveno (1943-45)*. V: *Problemi di storia della Resistenza in Friuli*, knj. 1, Udine 1984, str. 303-319; Vincenzo Basilicata: *Le missioni alleate in Friuli*. V: *Storia contemporanea in Friuli*, 1989, X/20, str. 45-56; Giampaolo Valdevit: *Zavezniki in odporništvo v severovzhodni Italiji*. V: *Prispevki za novejšo zgodovino*, 1997, 2, str. 371-382; John Earle: *The price of Patriotism : SOE and MI6 in the Italian-Slovene Borderlands During World War II*. Sussex, England 2005.

(N1SF). SOE je bila v Italiji aktivna že na začetku druge svetovne vojne, vendar je uspela razviti svoje delovanje (predvsem pomoč uporniškimi skupinam, subverzivno delovanje proti silam osi in koordinacijo gverilskega delovanja z zavezniškimi vojaško-strateškimi načrti, obenem pa tudi spremljanje politične situacije na terenu) relativno pozno. Brezuspješno si je od leta 1940 prizadevala odvrniti Italijo od zavezništva z Nemčijo, pravo delovanje pa se je pričelo šele po kapitulaciji. Prve misije SOE oziroma N1SF med italijanske partizane so dospele poleti 1944,⁴ tako tudi v Furlanijo in Karnijo.

Namen prispevka je podati pregled osnovnih podatkov devetih misij SOE med italijanskimi partizani (komunistično usmerjenimi garibaldinci in nekomunističnimi ter proitalijanskimi ozopovci) v Furlaniji in Karniji. Med vojno je bilo vseh misij SOE in drugih britanskih obveščevalnih služb (nekatero misije so delovale v sodelovanju z italijanskimi obveščevalnimi službami) v Furlanji, Karniji in bližnji Primorski vsaj 38. O nekaterih sem že pisal.⁵

Misija "Balloonet" ali "Ballonet Violet" tudi "LUX" in misija "Aunsby"

Dne 14. junija 1944 je nad Karnijo, 20 milj od italijansko-avstrijske meje, s padali pristala prva misija SOE med italijanske partizane v Furlaniji in Karniji. Bila je to misija "Balloonet" ali "Ballonet Violet" tudi "LUX". Vodil jo je major Manfred Czerzin. Približno mesec dni pozneje se mu je pridružil kapetan Patrick Martin-Smith v okviru misije "Aunsby". O obeh misijah je Moretti pisal, da sta imeli nalogo delovati v Avstriji in nuditi pomoč vojnim ujetnikom na begu.⁶ Pomoč bivšim vojnim ujetnikom je bila naloga posebne organizacije britanskih obveščevalnih služb, Military Intelligence 9-Escape and Evasion Service (MI9), ki je imela nalogo, da evakuira osebe iz zasedenih ozemelj in jih tudi zasljuše, tako da bi na prvi pogled kazalo, da sta omenjeni misiji spadali pod okrilje te posebne službe. Dokumentacija v Londonu in spomini glavnega SOE oficirja za prodiranje v Avstrijo, Petra Wilkinsona, dokazujejo, da sta misiji Czerzina in Martin-Smitha pripadali SOE. Misiji sta sicer res imeli nalogo, naj poskrbita za evakuacijo britanskih in ameriških vojnih ujetnikov, naročeno pa jima je bilo, naj zlasti raziskujeta možnosti prodiranja v Avstrijo, naj iščeta stike na območju meje in naj dobita primerne

⁴ O SOE v Italiji oziroma N1SF in anglo-ameriškem odnosu do italijanskega odporništva npr.: Elena Agarossi: *Alleati e Resistenza in Italia*. V: *Problemi di storia della Resistenza in Friuli*, knj. 1, Udine 1984, str. 193-269; Massimo De Leonardis: *La Gran Bretagna e la resistenza partigiana in Italia (1943-1945)*. Napoli 1988; Richard Lamb: *War in Italy 1943-1945: A Brutal Story*. London 1993; N. 1 Special Force nella Resistenza italiana / No. 1 Special Force and Italian Resistance. Bologna 1990 (dalje N1SF nella Resistenza); Peter Sebastian: *I Servizi Segreti Speciali Britannici e l'Italia (1940-45)*, Roma 1986.

⁵ Gorazd Bajc: *Iz nevidnega na plan: slovenski primorski liberalni narodnjaki v emigraciji med drugo svetovno vojno in ozadje britanskih misij v Sloveniji*. Koper 2002, zlasti str. 292-316; isti, *Collaboration between Slovenes from the Primorska region, the Special Operations Executive and the Inter-Services Liaison Department after the occupation of Yugoslavia*. V: *Annales, Series Historia et Sociologia*, XII/2, 2002, str. 363-384; isti, *Italijanske misije v Furlaniji (1944-1945) v dokumentih Special Operations Executive*. V: *Acta Histriae*, XII/2, 2004, str. 147-168 (dalje Bajc, *Italijanske misije v Furlaniji*); isti, *Pregled britanskih obveščevalnih služb in njihovih misij, podmisij in operacij med partizani na Primorskem, v Furlaniji in v Karniji (1943-1945)*, referat na simpoziju *Primorska od kapitulacije Italije 1943 do Londonskega memoranduma leta 1954*, Koper 4.-5. 10. 2004 (v tisku).

⁶ Moretti, *Le missioni*, str. 91-93.

vodiče.⁷ Iz dokumentov SOE dodatno izhaja, da Czerzinova misija ni spadala v Sekcijo SOE za Italijo (sekcija J), je pa kljub vsemu sodelovala z italijanskimi partizani.⁸ Vodnik gradiva SOE za Italijo omenja misijo "Balloonet Violet", in sicer, da je bila to misija politične in vojaške narave za vzhodno Tirolsko in jugozahodno Koroško.⁹

Manfred Czerzin ("Manfredi Beckett", pravili so mu kar "Manfred" ali "Manfredi", tudi "Beckett") je bil grof, sin avstrijskega zunanjega ministra iz časa prve svetovne vojne. Postal je major britanskega letalstva Royal Air Force (RAF). Poleg nemščine je zelo dobro obvladal italijanski jezik. Moretti piše, da so se z njim spustili trije angleški radijski operaterji, ki niso govorili italijansko.¹⁰ Iz dokumentacije SOE pa izhaja, da se je s Czerzinom spustil le 23-letni radijski operater, Piero Cantoni iz Bologne; imel je več tajnih imen "Bruzzone", "Boeri Piero", "Piero"; Moretti piše, da so mu pravili "Pierino". Pripadal je obveščevalni službi italijanske vojske, Servizio Informazioni militare¹¹ (SIM, ki je po kapitulaciji Italije 8. septembra 1943 prešla na stran Anglo-Američanov). Iz spominov ene izmed sodelavk SOE Paole Del Din izvemo, da se je pri Czerzinu nahajal neki drugi zavezniški oficir, kapetan Patterson,¹² iz pregledanega gradiva pa ni znano, kdaj je prišel k misiji.

Czerzin in Cantoni sta dospela v kraj Pielungo k ozopovcem. Ostala sta med italijanskimi partizani (nekaj časa v kraju Forni Avoltri), čakajoč na pošiljke pomoči, ki so bile nujno potrebne za misijo, da bi šla dalje v Avstrijo. Czerzin je tudi dobil nekatere primerne vodiče in varne naslove za prodor v Avstrijo,¹³ a je bila (za SOE najbolj ambiciozna) naloga prodreti v tretji rajh v bistvu izjemno težko izvedljiva. Cantoni je že po dveh dneh vzpostavil radijski stik s komando. Misija je uporabljala šifro "REUS", ki je šla potem k neki drugi misiji SOE, ki jo je vodil Mike Prior, nato šifro "Tabella", ki je dalje šla k misiji SOE, ki jo je vodil Roworth in nazadnje k De Feliciju, ki je vodil mešano misijo SIM/SOE.¹⁴ Po drugih virih, naj bi Czerzinova misija, poleg oddajnika "Tabella" uporabljala tudi oddajnik "Ruga".¹⁵

Ponoči 18. julija je v kraj Ampezzo dospela misija SOE "Aunsby". Vodil jo je kapetan Patrick Martin Smith ("Pat" ali "Patch") in njegov radijski operater, narednik E.C.R. Barker. Že naslednji dan so jih napadli Nemci. Morali so zbežati iz

⁷ The National Archives, London, (dalje TNA), nekdanji Public Record Office - PRO, fond SOE (dalje HS), 6/850, Darton, 1. 5. 1944, str. 1, 2; Czerzin, november 1944, str. 1; Peter Wilkinson: *Foreing Fields : The Story of an SOE operative*. London-New York 1997, str. 191, 192.

⁸ TNA, HS 6/794, Mission/Rankin, Sitrep (Situation Report), 26. 8. 1944.

⁹ SOE Operations in Western Europe : A Guide to the Records in the Public Record Office. London 1998 (dalje SOE Operations in the Western Europe), str. 13.

¹⁰ Moretti, *Le missioni*, str. 92.

¹¹ TNA, HS 6/850, Czerzin, november 1944, str. 2; HS 6/807, Cantoni, 15. 5. 1945, str. 1; Cantoni, 2. 6. 1945; HS 6/895, Ministero della guerra, Cantoni; HS 6/803, Sitrep 10. 6. 1945; Moretti, *Le missioni*, str. 90-93.

¹² NISF nella Resistenza/I, str. 255.

¹³ TNA, HS 6/850, Czerzin, november 1944, Appendix (dalje App.) A, B; Czerzin, konec novembra 1944.

¹⁴ TNA, HS 6/850, Czerzin, november 1944, str. 1; HS 6/807, Cantoni, 2. 6. 1945, str. 2; HS 6/895, Ministero della guerra, Cantoni; TNA, fond War Office (dalje WO) 204/1954, Mission to Eastern Tirol and S.W. Carinthia, 27. 11. 1945; Moretti, *Le missioni*, str. 91-93.

¹⁵ Archivio dell'Istituto Friulano per la Storia del Movimento di Liberazione, Udine (dalje AIFSML), fond Alleati, busta (dalje b.) 1, fascicolo (dalje fasc.) 6, baza za Macphesona, 11. 11. 1944.

kraja Pielungo. Tudi Martin-Smith in Barker sta poskusila dobiti primerno pot za prodor v Avstrijo, a niti njima ni uspelo.¹⁶

Czerzina so skupaj z dvema bivšima ujetnikoma odpeljali nazaj v bazo 29. oktobra 1944.¹⁷ Ob njegovem odhodu je Cantoni za nekaj časa prešel k misiji Martina-Smitha, od 30. oktobra 1944 pa je za nekaj mesecev postal radijski telegrafist Rowortha (ki pa z njim ni bil ravno zadovoljen¹⁸). Vmes je Cantoni od 30. novembra do 15. decembra 1944 izgubil stik z bazo, ponovno je nato začel oddajati iz Vidma. Od polovice februarja 1945 je Cantoni postal član italijanske misije, kjer je zamenjal radijskega telegrafista, ki je umrl. Iz konteksta je bila to misija SIM/SOE "Addlestrop" De Felicija.¹⁹

Martin-Smith je ostal na terenu do konca novembra 1944. Na območje se je vrnil takoj po vojni in postal je vojaški guverner na Trbižu, ki ga je med vojno dobro spoznal. V naslednjih letih je vstopil v diplomacijo.²⁰

Misija "Coolant" ali "Coolant Blue" oziroma operacija "Sermon" (Vincent)

Misijo je vodil major Hendley Vincent ("Tucker"). Z njim sta bila narednik MacDonell in desetar Harry Hargreaves ("Turner"). Vincentu sta bili podrejeni podmisija "Sermon II" (o tej podrobneje v nadaljevanju) in misija SIM/SOE "Addlestrop". Iz britanskih virov je bila lokacija misije "Coolant" med rekama Tilment in Nadižo,²¹ po drugih pričevanjih je imela misija nalogo delovati med italijanskimi partizani na ozemlju med Tilmentom in Sočo.²²

Misija se je skupno z opremo v noči med 9. in 10. junijem 1944 spustila k slovenskim partizanom IX. korpusa pri Čepovanu, in sicer na spuščališče misije "Clowder" (ki jo je vodil Peter Wilkinson). Spust je skrbno pripravil major SOE Charles H. Villiers ("Buxton"), ki je sodeloval z Wilkinsonom. Vincent se je od te izkušnje veliko naučil, tako da je lahko v nadaljnjih dmesecih sam pripravil primerne spuščališča za druge skupine, ki so prišle k italijanskim partizanom. Vincent je želel takoj odpotovati do cilja - k italijanskim partizanom, vendar ga vodstvo IX. korpusa ni pustilo, ker je bil prehod proti zahodu prenevaren. Čakanje na odhod pa ni bilo čisto brezsmiselno, ker je tedaj Vincent bolje spoznal slovenske partizane. Šele 21. junija so mu dopustili odhod in dali so mu na razpolago primerno spremstvo. Misija se je premaknila v smeri Slovenskega odreda, ki je bil v tesnih stikih z italijanskimi partizani. Da so slovenski partizani nekaj časa zadrževali

¹⁶ TNA, HS 6/850, Darton, 1. 5. 1944; Czerzin, november 1944, str. 2, 4, 5; HS 6/807, Cantoni, 2. 6. 1945, str. 2; HS 6/806, Aymoo-Boot, 18. 5. 1945, str. 5.

¹⁷ TNA, HS 7/58, str. 199, App. F; HS 6/804, SOM za London, 21. 5. 1945.

¹⁸ AIFSML, Alleati, b. 1, fasc. 7, Roworth, 31. 10. 1944.

¹⁹ TNA, HS 6/807, Cantoni, 2. 6. 1945, str. 2; Cantoni, 15. 5. 1945, str. 1, 2; HS 6/895, Ministero della guerra, Cantoni. O misiji "Addlestrop" podrobneje: Bajc, Italijanske misije v Furlaniji, str. 149-155.

²⁰ Archivio dell'Istituto Regionale per la Storia del Movimento di Liberazione-Friuli Venezia Giulia, Trieste, Fondo Archivistico Friuli, CLXI, Carte Terenzio Zoffi (dalje AIRSML-FVG, Zoffi), Martin-Smith Zoffiju, 15. 8. 1980.

²¹ TNA, HS 6/853, Vincent, junij-november 1944 (enako: TNA, Foreign Office-dalje FO-371/43879 R 21910/155/22; FO 371/49796 ZM 77/8/22; TNA, WO 202/316; WO 106/3929), str. 1, 4, 28 in App. A, 13. 11. 1944, str. 1; HS 6/851, Taylor in Godwin, februar 1945 (enako: HS 6/853), str. 1; HS 7/58, str. 200, App. F; Moretti, Le missioni, str. 86, 87, 89.

²² AIFSML, Alleati, b. 1, fasc. 6, intervju Morettija Roworthu, 9. 8. 1969, str. 2.

Vincenta, je vplivalo tudi določeno nezadovoljstvo IX. korpusa do britanskih oficirjev. Villers je v svojem poročilu zapisal, da je moral najprej urediti odnose, šele nato se je lahko Vincent vtihotapil na Videmsko.²³ Dne 4. julija 1944 se je misija "Coolant" prvič srečala z italijanskimi partizani-garibaldinci (brigada kakih 500 moških, ki je izhajala iz bataljona "Mazzini", ustanovljenega takoj po kapitulaciji) in 12. julija je prekinila stike s slovenskimi partizani.

Nimamo na razpolago navodil, ki jih je vodstvo SOE dalo misiji, kljub temu lahko iz druge dokumentacije in samega poteka misije sklepamo, da je bila njena naloga stopiti v stik s katero koli italijansko partizansko formacijo v Furlaniji (in na Primorskem) in poročati, kaj se pravzaprav dogaja na tem delu, od koder so v Londonu vedeli, da delujejo različne odporiške skupine. Vzpostavitev zvez bi sledila priprava primernih spuščališč za pošiljanje pomoči in nadaljnjih skupin SOE. Partizane je bilo treba izuriti v ravnanju s posebnim orožjem, obenem bi morali člani misije poskrbeti, da bi se partizanske skupine med sabo povezale, njihovo delovanje pa bi moralo potekati v sozvočju z zavezniškimi vojaškimi načrti. Posredno tudi izvemo, da je misija prejela navodila, naj se v Furlaniji organizira množično gverilsko delovanje. Program dela je bil sam po sebi ambiciozen, kot je zapisal vodja misije.²⁴ Vsekakor je močna in učinkovita prisotnost slovenskih partizanov deloma vplivala na potek misije.

Vincentova misija se je začasno nastanila pri GŠ v kraju Gradina, kjer je Vincent pravzaprav začel izpolnjevati svoje naloge. Takoj je začel prepričevati razne partizanske skupine, naj združijo poveljstva. Pri tem je imel nekaj uspehov. ProstoVOLJCEV za vstop v garibaldinske vrste je bilo tedaj vedno več in pojavil se je problem zadostnih zalog hrane. Partizani pa so v britanski misiji z radijskim oddajnikom takoj videli možnost prejemanja pomoči. Preden bi taka pomoč stekla jim je Vincent razložil, da bo to imelo svojo ceno; zahteval je njihovo zagotovilo, da bodo vso pomoč uporabili v boju proti skupnemu sovražniku, obenem je zavezniško poveljstvo pričakovalo od njih tako delovanje, ki bi bilo v sozvočju s širšimi načrti. Pogoji so bili v celoti sprejeti in stekle so priprave za prejemanje pomoči. Dne 3. avgusta se je misija "Coolant" prvič srečala s partizani Osoppa. Že takoj je Vincent spoznal težavne odnose med njimi in garibaldinci. Razumel je, da je postajal problem slovensko-italijanskih odnosov vedno bolj akuten, zlasti zaradi mejnega vprašanja. Skušal je posredovati v vedno bolj napetih odnosih in to do svojega odhoda.²⁵

Dne 26. oktobra 1944 je Vincent zapustil misijo, potem ko je, kot je sam pravil, šele začel dojemati zapleteno stvarnost, poudaril pa je, da je partizansko življenje lahko od kraja do kraja zelo različno. Prek IX. korpusa je prišel v Slovenijo, od koder se je 8. novembra z letalom odpravil v južno Italijo v Bari. Na njegovo mesto je prišel 4. novembra 1944 major Tom R.S. Macpherson, ki je ostal do konca vojne in še dlje.²⁶ Ob vrnitvi je Vincent imel razne pogovore z vodilnimi SOE in

²³ TNA, HS 5/965, Villiers, May to Sept 1944, str. 1; HS 6/853, Vincent, junij-november 1944, str. 1, 3, 4.

²⁴ TNA, HS 6/853, Vincent, junij-november 1944, str. 1, 11.

²⁵ TNA, HS 6/853, Vincent, junij-november 1944, str. 1, 2, 4-6, 11, 18-24.

²⁶ TNA, HS 6/853, Vincent, junij-november 1944, str. 2, 24, 25; HS 7/58, str. 203, App. F.

britanske vojske in napisal je poročila, ki so vzbudila veliko zanimanja.²⁷ Čez čas ga je SOE ponovno poslala na teren, tokrat bolj na zahod Italije in sodeloval je z vodstvom vsedržavnega odpora.²⁸

Podmisija "Sermon II"

Vodstvo italijanske sekcije SOE je želelo poslati pomoč Vincentu. Iz navodil kaže, da je uprava za posebne operacije želela poslati tako skupino čim prej. Pripravljena je bila misija oziroma podmisija, ki naj bi jo sestavljali vodja poročnik Ronald G. Taylor, inštruktor za sabotaže in specialist za eksplozive poročnik David Godwin in desetar Gyori. Bila bi pod vodstvom Vincenta. Podmisijo, ki je dobila ime operacija "Sermon II", so poslali v noči med 12. in 13. avgustom 1944; sestavljali so jo omenjeni, razen Gyorija, na mesto katerega je bil poslan desetar Trent ("Nicola", nekateri pišejo zgrešeno Brent), ki je imel nalogo vsestranskega delovanja, med drugim je bil odgovoren za fotografiranje objektov ipd.²⁹

Podmisija je bila poslana z letalom na spuščališče na hribu Jonas (blizu Vidma) z namenom, da bi inštruirala partizane za sabotaže. Takoj je začela delovati; med drugim pri postavitvi skladišča in manjše tovarne. Pred odhodom Vincenta je bil tako pripravljen načrt dela za zimski čas. Težave je imela z garibaldinci in s slovenskimi partizani v Reziji. Taylor in Godwin sta upala, da bi skupine partizanskih saboterjev za vsako ceno, kljub sovražnikovemu pritisku, ostale na svojem mestu. Delovanje sovražnikov je sicer vplivalo na zmanjšanje partizanske prisotnosti, Taylor in Godwin pa sta trdila, da se je urjenje in delovanje ohranilo in tako je podmisija opravila svojo nalogo.³⁰

Trent je v še nepojasnjenih okoliščinah (pozimi 1944/45) umrl,³¹ Taylor in Godwin pa sta odšla s terena 15. januarja 1945. Najprej sta šla v Slovenijo; prek IX. korpusa sta prišla do Črnomlja, od koder so ju 18. februarja odpeljali v bazo SOE.³²

²⁷ TNA, HS 6/902, Progress Report, Italian Section, 3. 9. 1944, App. A: Vincent, 20.-26. 8. 1944; HS 6/851, Vincent, 23. 10. 1944; HS 6/853, Vincent, junij-november 1944; Vincent za Holdsworth, 15. 11. 1944.

²⁸ TNA, WO 204/2001, Parri za Vincent, 11. 5. 1945; Memorandum in App., 10. 5. 1945; Harcourt za Macmillana, 29. 5. 1945.

²⁹ TNA, HS 6/851, GSO.II Italian Section za Taylor, 9. 8. 1944; Taylor in Godwin, februar 1945, str. 1; HS 6/853, Vincent, junij-november 1944, str. 1, 28; HS 6/794, Mission/Rankin, Sitrep, 26. 8. 1944.

³⁰ TNA, HS 6/851, Taylor in Godwin, februar 1945, str. 1, 2, 11, 13.

³¹ TNA, HS 6/801, Italian-Slovene Relations, 30. 12. 1944 (enako: TNA, FO 371/49797 ZM 844/8/22; FO 371/49798 ZM 1042/8/22; TNA, WO 202/316), str. 8; prim. HS 6/851, Taylor in Godwin, februar 1945, str. 11; HS 6/853, The Partisan Movement in North East Italy, nedatirano, konec februarja 1945, str. 27; TNA, FO 371/43879 R 22054/155/22; FO 371/49797 ZM 853/8/22; FO 371/49799 ZM 1724/8/22; TNA, WO 106/3966, SO.Sitrep, 23. 12. 1944; WO 202/309, o zaslujanju prič, 24. 3. 1945; WO 202/317A, Wright za ME 43, 11. 2. 1945 (enako: WO 204/12760); WO 202/317B; WO 204/1993, 24. 12. 1944 (enako: WO 204/2000); WO 204/7287, N1SF Daily Situation Report, 21. 12. 1944; Biber, Zavezniške misije, str. 509, 510.

³² TNA, HS 6/851, Taylor in Godwin, februar 1945, str. 2, 3; HS 7/58, str. 199, 200, App. F; HS 6/851, Macpherson za Nicholson, 1. 2. 1945; HS 6/804, SOM za London, 21. 5. 1945.

Misija "Rudolf" (Fielding)

Misijo so spustili s padali nad krajem Tramonti, južno od kraja Ampezzo (zahodni del Karnije) v noči od 12. na 13. avgust 1944,³³ medtem ko Moretti (zgrešeno) piše, da je misija dospela na spuščališče kraja Tramonti di Mezzo 20. avgusta. Isti avtor navaja, da je misija Fieldinga imela nalogo delovati v Avstriji in nuditi pomoč vojnim ujetnikom na begu.³⁴ Tu velja, kar sem zapisal o misiji SOE Czerzina in Martina-Smitha, in sicer, da bi lahko na prvi pogled kazalo, da je spadala Fieldingova misija pod MI9, da pa v resnici dokumentacija dokazuje njeno pripadnost SOE.

Po nekaterih podatkih so misijo sestavljali major George Fielding ("Rudolf" tudi "Rudolph"), major Smalwood, poročnik Banks, desetar Eduard Leese in radijski operater narednik Barker. Drugi viri pravijo, da je bil operater neki desetar Buttle in da so bili v misiji tudi Simon Cheyney McCabe in major Renton.³⁵ Po vsej verjetnosti so se Buttle, McCabe in Renton pridružili kasneje, nato pa je Renton načeljeval svoji skupini.

Naloga misije je bilo delovati na vzhodnem Tirolskem in na jugozahodnem Koroškem ter postaviti bazo in pogoje za nadaljnje prodiranje v Avstrijo. Niti tej misiji ni uspelo prodreti v tretji rajh. Poročala je prek šifre "Ruga", kar je uporabljal tudi Roworth, pozneje je tudi ta uporabljala oddajnik "Tabella".³⁶

Dne 27. novembra 1944 je misija odšla do IX. korpusa, iz Slovenije pa je odšla z letalom 27. decembra.³⁷ Tu lahko dodamo, da je Roworth sporočil bazi, da je Fielding uspešno odšel s terena že 1. novembra.³⁸ Vse kaže, da je ta zadnji podatek, glede na ostale, zgrešen. Očitno so na to vplivale občasne velike težave komuniciranja med samimi misijami in ne vedno zgledni medsebojni osnosi.

Misija "Bergenfield/Tabella" oziroma operacija "Bakers-Field"

Dne 26. avgusta 1944 je italijanska sekcija SOE poslala kapetanu Thomasu I. Roworthu ("John Nicholson", v nekaterih objavah in nekaterih dokumentih se zgrešeno pojavlja priimek Rowarth, celo Rewert) navodila, kako naj bi potekala njegova misija "Bergenfield" (misiji so pravili tudi operacija "Bakers-Field"; to je bilo ime spuščališča za letalske pošiljke), se pravi misija SOE na goratem območju zahodno od reke Tilment do rek Cansilio-Livenza.³⁹ Sam Roworth je po vojni izjavil, da je misija imela nalogo delovati na ozemlju med Tilmentom, Canal del Ferro in Val Cellina.⁴⁰ Navodila italijanske sekcije SOE so zanimiva, ker prikazujejo, kaj si je SOE pravzaprav želela od te misije (in zelo verjetno je podobno veljalo za druge) in kakšne so bile možne pasti, na katere je moral Roworth biti pozoren. SOE mu je izrecno naročila, naj ne dopusti, da bi se politika vmešala v

33 TNA, HS 6/850, Fielding, konec 1944 (enako: TNA, WO 204/1954), str. 1, 2.

34 Moretti, *Le missioni*, str. 93, 94.

35 TNA, HS 6/850, Fielding, konec 1944, str. 1, 2; Czerzin, november 1944, str. 2; AIFSML, Alleati, b. 1, fasc. 7, Roworth, 31. 10., 1. in 8. 11. 1944.

36 TNA, HS 6/850, Fielding, konec 1944, str. 1, 2; AIFSML, Alleati, b. 1, fasc. 6, baza za Macphesona, 11. 11. 1944.

37 TNA, HS 6/850, Fielding, konec 1944, str. 7; Moretti, *Le missioni*, str. 94.

38 AIFSML, Alleati, b. 1, fasc. 7, Roworth, 3. 11. 1944.

39 TNA, HS 6/849, GSO.II Italian Section za Roworth, 26. 8. 1944.

40 AIFSML, Alleati, b. 1, fasc. 6, intervju Morettija Roworthu, 9. 8. 1969, str. 2.

njegovo delo, ki je čisto vojaške narave. Se pravi, da se je vodstvo uprave za posebne operacije dobro zavedalo nevarnosti političnih implikacij; sklepamo, da je bilo eno izmed najpomembnejših političnih vprašanj problem razmejitve. Kljub temu je Roworthova misija posvečala veliko pozornosti tudi političnim problemom, zlasti problemu meje. Nič čudnega, da v vodniku arhivskega gradiva SOE piše, da je bila to misija politične in vojaške narave pri partizanih blizu Vidma.⁴¹

Poleg Rowortha (ki je poznal angleški, nemški, italijanski in francoski jezik⁴²) so misijo sestavljali njegov namestnik kapetan Richard ("Tolson"), radijski telegrafist Laybourne ("Donald") in poročnik Cino Alfonso Bocazzi ("Piave"). Ta je imel nalogo oficirja za zvezo, dobro je poznal teren in je bil tudi vezan na SIM.⁴³ Posadka misije se je 19. septembra 1944 spustila nad kraj Jonas (blizu Vidma).

V kraju Tramonti di Sopra so srečali Cierzina in Laybourn je usposobil oddajnik. Misija je imela večkrat težave z radijskimi oddajniki in radijskimi operaterji,⁴⁴ kljub temu je veliko poročala bazi. Nekaj časa je oddajala prek oddajnika "Marmoset" (ki je prej pripadal misiji Macphersona) in naj bi ga upravljal ozopovec Aldo Torruso ("Bruno").⁴⁵ Z Roworthovo misijo je pri oddajanju sodelovala mešana misija SIM/SOE "Addlestrop", in sicer s šifro "Tabella".⁴⁶

Bocazziju so naročili, naj kot oficir za zvezo vzpostavi stik z ozopovci in garibaldinci. Septembra in oktobra 1944 je nato misija dosegla dogovor o formiranju skupnega vodstva tamkajšnjih italijanskih partizanov. Vodstvo, Garibaldi-Osoppo-Friuli (GOF), se je formalno združilo prve dni oktobra 1944, ko so se z Roworthom srečali predstavniki Garibaldi, Osoppa in Deželnega vodstva italijanskega odporništva iz Veneta, Comando Regionale Veneto (CRV). Tedaj je k misiji prišel Guido Bracchi ("Ugolino"), ki ga je poslal videmski Narodnoosvobodilni odbor, Comitato di liberazione nazionale (CLN). Bocazziju so nato naročili, naj se spusti do Vidma in skuša dobiti vodilne CLN in se pomeni o težavah partizanov.⁴⁷

Bocazzija so 14. decembra 1944 ujeli pripadniki elitne enote fašistične mornarice X MAS. Postal je posrednik med njimi in ozopovci ter zavezniki. V zapletenih in še ne povsem razjasnjenih okoliščinah se je X MAS nadejala povezati se z nekomunističnimi partizani Osoppa, da bi ustvarili neko skupno protislovensko (tudi protikomunistično) fronto in branili meje. Roworth naj bi medtem predstavljal poskus zveze med X MAS in zavezniki, da bi Anglo-Američani preko stikov izvedeli čim več podatkov o tej fašistični formaciji. Zavezniško vodstvo je nazadnje naročilo prekinitev vsakršnih zvez.⁴⁸

⁴¹ SOE Operations in the Western Europe, str. 13.

⁴² AIFSML, Alleati, b. 1, fasc. 6, Roworth, 28. 11. 1944.

⁴³ O Bocazziju podrobneje: Bajc, Italijanske misije v Furlaniji, str. 155-158.

⁴⁴ Npr. AIFSML, Alleati, b. 1, fasc. 7, Roworth, 9. in 30. 10. ter 6. 11. 1944.

⁴⁵ AIFSML, Alleati, b. 1, fasc. 6, baza Macphersonu, 14. 1. 1945.

⁴⁶ TNA, HS 6/851, Macpherson za Nicholson, 7. 2. 1945, str. 2; HS 6/849, Nicholson za Macpherson, 15. 2. 1945, str. 2; Marco za Maggiore (pripisano Nicholson), 28. 2. 1945; HS 6/784, Maryland, 6. 11. 1944; JD za V, 16. 11. 1944.

⁴⁷ TNA, HS 6/849, Roworth za C.O. N1SF, 24. 10. 1944 (enako: TNA, WO 204/2000); Roworth, konec februarja 1945 (enako: TNA, FO 371/49799 ZM 1725/8/22; TNA, WO 204/7301); Roworth, 12. 3. 1945 (enako: TNA, WO 204/7301); Zaslišanje Rowortha, 12. 3. 1945; HS 6/801, Italian-Slovene Relations, 30. 12. 1944; HS 6/807, Zaslišanje Bocazzija, 26. 4. 1945; HS 7/58, str. 203, App.F.

⁴⁸ Podrobneje: Gorazd Bajc: Italijanska politika do vprašanja pripadnosti Primorske v luči virov Special Operations Executive, od kapitulacije Italije do konca druge svetovne vojne. Doktorska disertacija, Ljubljana 2004, str. 214-232.

Roworthova misija (ki se je okrepila s prihodom Mosdella, ki ga bomo spoznali pozneje) se je medtem umaknila v kraj Meduno, severno od Pordenona. Dne 27. decembra je nato Roworth dospel v Videm in že naslednji dan se je srečal z videmskim CLN. Poldrugi mesec je bil skrivaj v Vidmu in dobil zelo pomembne podatke. V mestu se je srečal tudi s člani misij SIM.⁴⁹

Roworth je s terena odšel 24. februarja 1945, drugi člani misije pa so ostali še nekaj časa na terenu. Ob vrnitvi v Caserto se je srečal s komando Alexandra, nato so mu na seji Vrhovnega štaba zavezniških sil naročili, naj napiše poročilo. Poročilo (ki so ga Britanci ocenjevali, da je napisano objektivno, saj je v spremni opombi zapisano, da je vsebino potrdil Vincent, ki je bil pred meseci v podobni situaciji) je vzbudilo precejšnje zanimanje v zavezniških vojaških vrhovih. Poslali so ga v London, po nekaj dneh so Rowortha tudi zaslišali, zaradi delikatne vsebine pa je morala vsebina zapisnika ostati strogo tajna.⁵⁰ Aprila 1945 je dospel v Neapelj, z letalom je nato šel v Campoformido, ki je bil med tem osvobojen in se je srečal z Macphersonom. Še naprej se je veliko zanimal za tržaško vprašanje in predlagali so ga za zavezniško komando mesta. Udeležil se je Komisije za razmejitev.⁵¹

Podmisiji "Ruga" in "Big Bug"

Ob Roworthovi misiji sta od 12. oziroma 13. oktobra 1944 delovali dve podmisiji: "Ruga", ki jo je vodil kapetan Archibald Mortimer Mosdell in "Big Bug", ki jo je vodil kapetan Mike Prior. Na začetku sta delovali skupaj, in sicer z deseterjem Ridewoodom, ki je upravljal radijski oddajnik, in bivšim vojnim ujetnikom, brigadirjem novozelandske vojske Iveyjem. V nadaljevanju sta delovali posebej in v sodelovanju z drugimi misijami, zlasti zahodno od Tilmonta. Nekaj časa je bil v Tolmeču pri misiji "Ruga" major F. Cardozo. S terena je Mosdell odšel aprila 1945, v bazo pa se je vrnil v drugi polovici maja 1945.⁵²

Prior je sodeloval s skupino Osoppa, ki ji je načeloval Candido Grassi ("Verdi"), nato nekaj časa s Fieldingom. Ni imel veliko možnosti za delo, zato se je odločil, da organizira tečaj za saboterje. Ozopovci so mu dali v uporabo stavbo blizu Monte Canin in jih je začel uriti, doživel pa je nasprotovanje garibaldincev. Zaradi novih akcij Nemcev in vojakov fašistične Italijanske socialne republike, Repubblica sociale italiana (RSI), konec novembra 1944 Prior ni imel več novic o Roworthu. Moral je delovati samostojno. V težavah so mu edino ozopovci priskočili na pomoč, ki so se začeli reorganizirati. Zaradi ponovnih sovražnih akcij se je moral Prior ponovno umakniti v smeri železnice pri Tablji (Pontebba) in pridružil se je Macphersonovi misiji. V bazo SOE je odšel januarja 1945.⁵³

⁴⁹ TNA, HS 6/851, Macpherson za Nicholson, 7. 2. 1945, str. 2; HS 6/849, Nicholson za Macpherson, 15. 2. 1945, str. 2; Marco za Maggiore (pripisano Nicholson), 28. 2. 1945; HS 6/784, Maryland, 6. 11. 1944; JD za V, 16. 11. 1944.

⁵⁰ TNA, HS 6/849, D/H928 za AM, 10, 17. 3. 1945.

⁵¹ O premikih po odhodu s terena: AIFSML, Alleati, b. 1, fasc. 6, intervju Morettija Roworthu, 9. 8. 1969, str. 4.

⁵² TNA, HS 6/796, Hewitt za D. Bailey, 27. 4. 1945, App. A; HS 6/801, Italian-Slovene Relations, 30. 12. 1944, str. 1; HS 7/58, str. 199, 202, App. F; HS 6/804, SOM za London, 21. 5. 1945; NISF nella Resistenza, 1990/II, str. 153-157.

⁵³ TNA, HS 6/849, Prior, 3. 11. 1944; Prior, 12. 2. 1945; Roworth, 12. 3. 1945, str. 3; HS 6/784, Maryland, 6. 11. 1944; JD za V, 16. 11. 1944.

Misija "Coolant, Coolant Blue" (Macpherson)

Po dobrih petih mesecih je SOE odpoklicala Vincenta. Na njegovo mesto sta prišla 4. novembra 1944 vodja misije major Tom R.S. Macpherson ("Eolo", "Luna", nekateri pišejo MaCpherson, Mcpherson, Mac Pherson) in narednik Brown, ki je bil radijski operater.

Misija je imela tri imena oddajnikov: "Coolant", "Coolant Blue" in "Marmoset".⁵⁴ Macpherson je bazi SOE veliko poročal, razen v prvi polovici januarja 1945, ko se je skrival iz strahu, da ga sovražniki izsledijo.⁵⁵ Misija je delovala na severu do avstrijske meje, na zahodu do lokalne meje med Videmsko in Bellunom, v krajih Maniago in Pordenone, na jugu do jadranske obale, na vzhodu do Soče. K njej so spadale štiri skupine: podmisija "Ruga", misija SIM/SOE "Addlestrop" oziroma "Tabella" tudi "Boss Blue", misija SIM/SOE "Gemma" ali "Freccia" in podmisija "Sermon II". Vse kaže, da je imel Macpherson velika pooblastila, kar je v literaturi večkrat omenjeno, vendar so navodila SOE⁵⁶ izrecno poudarjala, da ne sme dopustiti, da bi politična vprašanja vplivala na izvrševanje nalog, ki so čisto vojaška.

Macpherson je poročal, da si je misija stalno prizadevala sabotirati sovražnikove komunikacije; spodbujala je manjše gverilske aktivnosti; razvijala pretok informacij in propagande na severovzhodu Italije; strogo nadzorovala razdelitev poslanih pomoči; preprečila neposredno vojno med slovenskimi partizani in garibaldinci na eni in ozopovci na drugi strani; preprečila popolni propad Osoppa zaradi istočasnih pritiskov Nemcev, slovenskih partizanov, hudih vremenskih razmer, pomanjkanja hrane in notranjih sporov; koordinirala in urila je ozopovce v enotno vojaško formacijo, da so lahko dali svoj prispevek 8. armadi in širše zaveznikom. Macpherson se je veliko premikal po terenu in skušal delovati pri vseh partizanskih skupinah; vsake tri tedne je bil od polovice januarja 1945 od štirikrat do petkrat s civilnimi oblekami v Huminu in v okolici Vidma, da bi držal visoko moralo med partizani. Ko je na začetku 1945 Garibaldi-Natisone prešla pod IX. korpus, je nekaj mesecev sodeloval v bistvu skoraj izključno z ozopovci, zlasti s Francescom De Gregorijem ("Bolla"; do De Gregorijeve smrti 7. februarja 1945 v Porčinju). Z nekaterimi garibaldinci je ohranjal stik prek skupine saboterjev, zlasti z nekim "Dinamite". V pomoč zaključnim zavezniškim načrtom je Macpherson preusmeril garibaldinske enote, s katerimi je spomladi 1945 prišel v osebni stik (v okolici Vidma, v Huminu, na Trbižu, v Karniji). Konec vojne je dočakal v bližini Humina, kjer je z lokalnim CLN pripravljajl načrte za končne boje.⁵⁷

Po vojni je Macpherson ostal na Videmskem še šest tednov. Tedaj so se v vodstvu SOE dobro zavedali, da je v severni Italiji politična situacija težavna, če ne celo eksplozivna. Zato so misijo "Coolant" okrepili in vodstvu 8. britanske armade in zavezniške vojaške uprave sta ji izrecno naročili, naj nadzoruje nič kaj enostavno situacijo zaradi slovensko-italijanskih sporov glede razmejitve. Z Macphersonom

⁵⁴ TNA, HS 6/784, Maryland, 6. 11. 1944; JD za V, 16. 11. 1944; TNA, WO 204/7287, N1SF Daily Situation Report, 6. 11. 1944.

⁵⁵ AIFSML, Alleati, b. 1, fasc. 6, baza za Macphersona, 14. 1. 1945.

⁵⁶ TNA, HS 6/851, Holdsworth za Macpherson, 16. 10. 1944, str. 1, 2.

⁵⁷ TNA, HS 6/853, Macpherson, julij 1945, str. 1, 3-13, 53-55; HS 6/801, Western Veneto plains, nedatirano, verjetno ob koncu vojne; HS 6/852, Macpherson, 2. 5. 1945; HS 6/796, Hewitt za major D. Bailey, 27. 4. 1945, App. A.

so tedaj sodelovali Taylor, Renton, radijski operater Cardozo, Stefano Billo ("Ivan"), Dumas Poli in še nekateri, ki jih je poslala baza. Štab so imeli v Čenti.⁵⁸

Odnos misij do razmejitve

"Mejno vprašanje je eno izmed najbolj perečih, če ne celo najbolj kočljivo na severovzhodu Italije in to bodisi za Italijane bodisi za Slovence."⁵⁹ Tako se je bolj ali manj večina pripadnikov misij SOE v Furlaniji in Karniji izrazila v svojih poročilih in po vrnitvi s terena. Nekateri so dajali temu večji poudarek, češ da je bilo mejno vprašanje vodilo zlasti za slovenske partizane, iz obsežnega pregledanega arhivskega gradiva pa izhaja, da se problem meje, posredno ali neposredno, večkrat pojavlja na obeh straneh, pri Slovencih in Italijanih. Na splošno je seveda prevladovalo mnenje, da so slovenske ozemeljske zahteve ofenzivne, italijanske pa defenzivne. To je povsem razumljivo, saj je bila Italija tista, ki je po prvi svetovni vojni razširila svoje meje na račun vzhodnih sosedov, med drugo svetovno vojno in zlasti po kapitulaciji Italije (8. septembra 1943) pa so Slovenci (in Hrvati) imeli prvič vojaško (pre)moč, da so lahko konkretno, ne glede na odzive Italije, zahtevali drugačno razmejitev, in sicer premaknitev meje proti zahodu.

Misije so prejele stroga navodila, naj se ne vmešavajo v politična vprašanja na terenu, čeprav so morale nadrejenim tudi poročati o politični situaciji. Posamezni pripadniki misij so kazali različne odnose do sprtih strani na terenu. Poenostavljeno bi lahko rekli, da je kljub direktivam včasih prevladalo njihovo subjektivno dojetje situacije, nenazadnje tudi zaradi dejstva, da je bila situacija na relativno majhnem območju iz kraja v kraj zelo različna. Na njihovo dojetje položaja je veliko vplivalo, s katero formacijo italijanskih partizanov so sodelovali.

Misije v Karniji, ki so imele prvotno nalogo prodreti v Avstrijo, so večinoma delovale med partizani Osoppa, ti pa so bili proitalijansko usmerjeni in so z zaskrbljenostjo gledali na ozemeljske zahteve slovenskih partizanov ter na komunistično usmerjene garibaldince. Kaže, da je imel Czerzin več simpatij za ozopovce, čeprav se je bolj ukvarjal z garibaldinci.⁶⁰ Roworth pa ni bil zadovoljen s Czerzinom in ga je obtoževal, da hujska spore med garibaldinci in osopovci. Czerzin naj bi zlasti apriorno deloval proti garibaldincem, čeprav v resnici ni poznal njih delovanja, je menil Roworth.⁶¹ Martin-Smith se je v nekem povojnem pismu enemu izmed vodilnih Osoppa, Terenzioju Zoffiju, spominjal, da je bila njegova skupina popolnoma odvisna od ozopovcev.⁶² Tudi Misija Fieldinga je izbrala njihovo pomoč in bila od le-teh precej odvisna, zato je med drugim o njih še kar

⁵⁸ TNA, HS 7/59, str. 9; HS 7/58, str. 160; HS 6/796, SOM za London, 2. 5. 1945; HS 6/804, SOM za London, 21., 25. in 27. 5. in 11. 6. 1945; HS 6/789, za Macphersona, nedatirano; HS 6/806, Billo Stefano, 10. 6. 1945; HS 6/852, Macpherson, 2. 5. 1945; nepodpisan seznam, avtor verjetno Macpherson, o fašistih na prostosti, ki imajo javne odgovornosti, nedatirano, prve dni maja 1945; Renton, 9. 5. 1945; Macpherson, 20. 5. 1945; HS 6/853, Macpherson, julij 1945, str. 26, 65; TNA, FO 371/49803 ZM 2628/8/22; TNA, fond Cabinet (dalje CAB), 121/319, SOE Review of Activities for May, June and July 1945.

⁵⁹ TNA, HS 6/849, Zaslisanje Rowortha, 12. 3. 1945, str. 2, 3; prim. HS 6/853, Macpherson, julij 1945, str. 48.

⁶⁰ Moretti, *Le missioni*, str. 92.

⁶¹ AIFSML, Alleati, b. 1, fasc. 7, Roworth, 30. 9., 2., 6., 13. in 25. 10. 1944.

⁶² AIFSML-FVG, Zoffi, Martin-Smith Zoffiju, 15. 8. 1980. Glej tudi spomine: Patrick Martin-Smith: Friuli 44 : Un ufficiale britannico tra i partigiani. Udine 1991.

pozitivno poročala nadrejenim, in sicer, da dobiva le njihovo pomoč, medtem ko je zelo težko sodelovati z garibaldinci, ker mislijo le na politiko. Slovenski partizani so se po Fieldingovem mnenju izkazali za najmanj kooperativne.⁶³

Vse kaže, da so bile misije, ki so delovale bolj v Furlaniji, nekoliko manj obremenjene, čeprav je tudi nanje precej vplivalo poročanje proitalijanskih krogov, ki so skušali vedno negativno prikazati delovanje slovenskih partizanov. Prihajalo je namreč do pretiravanj, le-ta so po vsej verjetnosti želala slovenske partizane prikazati še bolj negativno, češ da so veliki sovražniki Italije in da netijo mednacionalne spore ter destabilizirajo krhke odnose. Najbolj očitna so bila pretiravanja o slovenskem ozemeljskem ekspanzionizmu, in sicer da slovenski partizani želijo zasesti in anektirati lep del Videmske do Tilmenta ter da se vedejo nasilno.⁶⁴ Tako so tudi nekateri pripadniki misij SOE pri ozopovcih govorili, da so zahteve Slovencev do Tilmenta in tako so razmišljali tudi nekateri vodilni italijanske sekcije SOE v Londonu.⁶⁵

Premišljeni komentarji drugih britanskih oficirjev, ki so delovali pri IX. korpusu, pa so ugotavljali, da se pravzaprav slovenski partizani ne izjasnjujejo, kje naj bi točno tekla meja z Italijo. V javnih govorih je bilo večkrat poudarjeno, da Slovenci nočejo ozemlja, kjer so v večini Italijani, v zasebnih pogovorih z britanskimi oficirji pa so slovenski partizani pravili, da bi morala biti meja do Soče. Da bi se izognili vedno večjim napetostim, je britanski oficir za zvezo pri IX. korpusu, Hugh Gibb, predlagal, naj pride do dogovora o demarkacijski črti med Italijo in Jugoslavijo,⁶⁶ do česar pa, kot vemo, ni prišlo. V politično-obveščevalni sekciji britanskega ministra, odgovornega za Sredozemlje, Harolda Macmillana, so aprila 1945 glede neekzaktnih zahtev Slovencev ugotavljali, da je Tito sam izjavil, da do mirovne konference Jugoslavija ne bo predložila uradnih ozemeljskih zahtev.⁶⁷

Roworth je po vojni komentiral, da je Vincent na začetku simpatiziral z garibaldinci in ocenjeval negativno partizane Osoppa. Tako mnenje je posredoval tudi Roworthu, ob prihodu le-tega. Roworthu so vodilni Garibaldi prikazali ozopovce zelo negativno, vendar, ko se je srečal z Martin-Smithom in je osebno spoznal vodilne Osoppa, si je ustvaril drugačno mnenje. Pri presojanju situacije mu je veliko pripomogel Bocazzi, ker je poznal teren,⁶⁸ o njem pa je dobro, če se spominimo, da je bil tudi agent SIM. Bocazzi si je tudi stalno prizadeval prikazovati situacijo v luči italijanskih interesov in zaradi tega je po vojni prejel pohvalo s strani GŠ italijanske vojske.⁶⁹ Macpherson je na situacijo podobno gledal kot Roworth.

⁶³ TNA, HS 6/850, Fielding, konec 1944, str. 1-6, 8; Czerzin, november 1944, str. 4-6.

⁶⁴ Npr. TNA, HS 6/801, Locardi, 15. 10. 1944; Locardi, nedatirano, najverjetneje konec 1944; Verdi za majorja, 8. in 26. 2. 1945; HS 6/807, Translation of a report passed to Subject, just prior to his departure, by Verdi, 23. 4. 1945; HS 6/807, Zaslisanje Bocazzija, 26. 4. 1945; Bocazzi, 27. 4. 1945; HS 6/852, Patriota Piero, 21. 4. 1945; TNA, WO 202/317A, N1SF za SOM, 23. 2. 1945; N1SF za London, 3. 3. 1945; WO 204/12760, OSS Italian Division SI MEDTO 2677th Reg., 7. 4. 1945; WO 208/4549, Boothroyd, 24. 4. 1945.

⁶⁵ TNA, HS 6/849, Prior, 12. 2. 1945, str. 8; HS 6/801, Italian-Slovene Relations, 30. 12. 1944, str. 4; AIFSML, Alleati, b. 1, fasc. 6, intervju Morettija Roworthu, 9. 8. 1969, str. 3, 4; TNA, FO 371/48811 R 6345/6/92.

⁶⁶ TNA, WO 202/316, Gibb, 10. 12. 1944 (enako: WO 202/276; /520); WO 202/317A, Maclean, 4. 2. 1945; WO 204/2287, Rear Macmis za Freedom, 13. 1. 1945; Biber, Zavezniške misije, str. 507.

⁶⁷ TNA, WO 208/4527, British Resmin Political Intelligence Branch: Short Political Notes on N. Italy, april 1945.

⁶⁸ AIFSML, Alleati, b. 1, fasc. 6, intervju Morettija Roworthu, 9. 8. 1969, str. 2.

⁶⁹ Bajc, Italijanske misije v Furlaniji, str. 157.

Vincent je torej nekoliko drugače gledal na situacijo na terenu. Pri tem je po vsej verjetnosti nezanemarljivo dejstvo, da se je ob prihodu na teren nekaj časa nahajal med slovenskimi partizani. O tem je zapisal, da se je nekajkrat udeležil njihovih srečanj, se z njimi pogovarjal "...in tako pričel spoštovati odločnost te močne rase v želji po svobodi."⁷⁰ Če primerjamo poročanje vseh misij o narodnostni sestavi Primorske in razporejenosti prebivalstva do razmejitve, ugotovimo, da so bila Vincentova poročila⁷¹ najbolj naklonjena slovenskim tezam (podobna tistim, ki jih je sestavil Peter Wilkinson, vodja misije "Clowder", ki je sicer imel nalogo prodreti v Avstrijo prek Slovenije, a je poročal tudi o situaciji na Primorskem⁷²). Razumel je, da bi bila stara meja med Avstro-Ogrsko in Italijo najbolj pravična.

Taylor in Godwin sta med drugim menila, da je na zahodu Soče prebivalstvo na splošno nasprotno Slovencem. Razloge sta videla v gospodarski odvisnosti ljudi v ravninskem predelu na zahodu, nasilne rekrutacije niso pustile dobrega vtisa, kot tudi ne zaplembe živil skoraj brez odškodnin, prisoten je strah pred komunizmom in Rusijo ipd. Na vzhodu reke Soče naj bi bilo čutenje do Slovencev in komunizma ustaljeno, in sicer na splošno je protiitalijansko, niso pa avtomatično vsi za Tita.⁷³ Fielding je izrazil svoje mnenje le o Istri. Rekel je, da so glavna obalna mesta pretežno italijanska. Po njegovem mnenju so imeli slovenski partizani na območju vzhodno od črte Buzet-Trst podporo ljudi, zahodno pa je podpora polagoma pojenjala, kot tudi slovenska prisotnost.⁷⁴

Macpherson je decembra 1944 poročal, da je na zahodu Soče odstotek proslovenskega prebivalstva "*brezpomemben*" ("*negligible*"), celo po tistih vaseh, kjer so dialekt, arhitektura, navade ipd. slovenskega izvora. Prebivalci hribovitega sveta naj bi dojeli, da je na italijanskih planinah več možnosti preživetja in da se bodo znašli v velikih težavah, če jih bo meja ločila od virov preživetja. Na obrobju ozemlja pod slovenskim nadzorom, kjer se grožnje ne uresničujejo, se poraja huda jeza nad njihovo propagando. Med tem pa postaja močnejša komunistična propaganda v hribovitem svetu, ki je dobro organizirana, v njej pa ni veliko prostora za slovenske zahteve; več je kritik glede problemov vsedržavne italijanske politike.⁷⁵ Prve dni maja 1945 je med drugim poročal, da so v Kanalski dolini slovenska etnična jedra, in sicer v Žabnicah, v Ukvah in Ovčji vasi. Zahodno od Ukev pa je vse popolnoma italijansko. O Trstu je menil, da je večinoma italijanski. Če bi, kot je sam zapisal, dali mesto Italijanom, bi jim morali dati tudi cestno povezavo, in sicer od Devina do Trsta, ki bi bila kot neke vrste koridor. To bi bilo možno, čeprav je zaledje (Nabrežina, Gabrovica, Opčine idr.) močno slovensko. Sama cestna povezava med Devinom in Trstom teče po pečini nad morjem, ki je popolnoma neobljudena, je menil Macpherson. Jasno pa je, je zaključil, da če Italija dobi Trst in ozek povezovalni pas, bo Tito ravnal kot D'Annunzio, ki je zavzel Reko.⁷⁶

⁷⁰ TNA, HS 6/853, Vincent, junij-november 1944, str. 3.

⁷¹ Zlasti TNA, HS 6/853, Vincent, junij-november 1944, App. A, 13. 11. 1944; Biber, Zavezniške misije, str. 508.

⁷² TNA, WO 204/1954, Wilkinson, nedatirano, verjetno konec 1944; Memorandum, nedatirano, verjetno proti koncu 1944; prim. z Wilkinsonovo spomenico, konec 1944 (slovenski prevod dok. objavljen v Borec, XXXVI/10, 1984, str. 577-583); WO 204/2001, Wilkinsonovo pismo, 10. 5. 1945; TNA, HS 6/801, Wilkinson, 6. 5. 1945.

⁷³ TNA, HS 6/851, Taylor in Godwin, februar 1945, str. 7, 9, 10.

⁷⁴ TNA, HS 6/850, Fielding, konec 1944.

⁷⁵ TNA, HS 6/801, Macpherson, 4. 12. 1944, str. 16, 17.

⁷⁶ TNA, HS 6/852, Renton, 9. 5. 1945; HS 6/853, Macpherson, julij 1945, str. 51.

Agenti in sodelavci misij SOE so bili torej v neposrednem stiku z dogajanjem in so se na terenu večkrat soočali s političnimi vprašanji jugoslovansko-italijanske razmejitve. Pomembne informacije iz prve roke so misije SOE posredovale nadrejenim v vojaških in političnih resorjih. Okoli teh informacij je bilo veliko diskusij, kot kaže pa mnenja SOE niso bila odločilna pri končnih odločitvah. Vincent je tako npr. s svojim poročanjem vplival na nekatere nadrejene, ki so razmišljali, da je stara meja iz leta 1914 še najbližja pravični meji oziroma, da bodo lahko prebivalci ne ravno nasprotovali prihodu jugoslovanskih partizanov in njihovi neizogibni zasedbi.⁷⁷ Nekateri drugi v britanskem zunanjem ministrstvu pa so na podlagi Vincentovih informacij komentirali, da kaže, kako ljudje na terenu ne bodo sprejeli jugoslovanskih zahtev po razmejitveni črti iz leta 1914.⁷⁸

Vodstvo SOE, zlasti italijanske sekcije (Section J), je na osnovi večkrat alarmantnih informacij seznanjalo nadrejene britanske oblasti in zavezniška vojaška poveljstva z nevarnostjo, da lahko pride po vojni do italijansko-jugoslovanskega spopada. Zaradi tega so priporočali čim hitrejši poseg anglo-ameriške vojske, ki bi preprečila medsebojne spopade.⁷⁹ Zaradi poročanja misij SOE o veliki napetosti na terenu je bilo britansko zunanje ministrstvo zelo zaskrbljeno in je konec februarja 1945 pisalo v ZDA ter v Moskvo, da je Julijska krajina zaradi nasprotnih teženj med Jugoslovani in Italijani pravi sod smodnika. Nujno je, da zavezniki zasedejo celotno območje in tako preprečijo zelo verjetne spopade med Jugoslovani in Italijani. Da dosežejo mir, bodo lahko tudi uporabili silo.⁸⁰ V bistvu so bila taka mnenja podobna onim, ki so jih proitalijanski krogi izpostavljali pred zavezniki. Prozahodna italijanska vlada na jugu je namreč po diplomatski in drugih poteh večkrat prepričevala Anglo-Američane, naj zasedejo ozemlje na severovzhodu, da bi slovenskim partizanom preprečili prihod in onemogočili, da bi ti krvavo obračunali z Italijani. Kako so potekala taka posredovanja, pa je že druga zgodba.

Gorazd Bajc

THE SPECIAL OPERATIONS EXECUTIVE MISSIONS AMONG THE ITALIAN PARTISANS IN FRIULY AND CARNIA (1944-1945) AND THEIR PERCEPTION OF THE PROBLEM OF THE DEMARCATION BETWEEN YUGOSLAVIA AND ITALY

S u m m a r y

So far, the available specific data on the missions by the British intelligence and the Special Operations Executive (SOE) among the Italian partisans (the communist Garibaldistas and non-communist Osoppo members) in Friuli and Carnia during the Second World War have been rather scarce. A fuller picture is obtained when using the SOE archive material from the British National Archives in London.

⁷⁷ TNA, WO 208/4527, British Resmin Political Intelligence Branch: Short Political Notes on N. Italy, april 1945; WO 204/1866, Noce za COS, 13. 1. 1945 (tudi: WO 204/1993; /2000; /2001); WO 204/6874, HQ 15thAG, 10. 4. 1945; WO 193/300, Charles za FO, 19. 4. 1945; TNA, FO 371/48812 R 7078/6/92; prim. Biber, Zavezniške misije, str. 508.

⁷⁸ TNA, FO 371/43878 R 19744/155/22.

⁷⁹ AIFSML, Alleati, b. 1, fasc. 7, Roworth, 28. 1. 1945 (1. del dok. objavljen v Alberto Buvoli: Le formazioni Osoppo Friuli, Documenti 1944-1945. Udine 2003, str. 190, 191 op. 1); TNA, HS 6/849, Roworth, konec februarja 1945, str. 3, 4 in App. B; Zaslišanje Rowortha, 12. 3. 1945, str. 2, 3; TNA, WO 202/317B, NISF: Further Notes on Italo-Slovene Relation by Macpherson, 7. 3. 1945; TNA, FO 371/48811 R 6345/6/92; FO 371/49801 ZM 2193/8/22.

⁸⁰ TNA, WO 106/4058, FO za Washington (repeat Moscow), 28. 2. 1945; prim. WO 193/300, FO za Washington (repeat Moscow), 1. 3. 1945; Charles za FO, 19. 3. 1945.

The first SOE mission (dubbed also "Balloonet", "Ballonet Violet" and "LUX") arrived among the Italian partisans on 14th June 1944 and was headed by Manfred Czerzin. About a month later, he was joined by Patrick Martin-Smith (the Aunsby mission). Czerzin came to the base on 29th October, and Martin-Smith followed in November. From 4th July to 26th October 1944 Hendley Vincent headed the SOE missions also known as "Coolant" or "Coolant Blue" and the "Sermon" operation. From 12th August 1944 to 15th January 1945 Ronald G. Taylor led the "Sermon II" sub-mission. George Fielding led the "Rudolf" mission from 12th/13th August to 27th November 1944. From 19th September 1944 to 24th February 1945, Roworth led the "Bergenfield/Tabella" mission, i.e. the "Bakers-Field" operation. From 12th/13th October 1944, Archibald Mortimer Mosdell led the "Ruga" sub-mission, and Mike Prior the "Big Bug" sub-mission. Prior left in January while Mosdell stayed until April 1945. Following Vincent's departure, Macpherson took over the "Coolant" mission which he led from 4 November until June 1945.

The mission members were strictly forbidden by their superiors from meddling with political questions, especially with the most sensitive one concerning the demarcation between Yugoslavia and Italy. Nevertheless, they were asked to report regularly on the political situation in the field. The opinions of individual SOE agents on both the ethnic structure of Primorska and on the orientation of the population are interesting. The one most in favour of the Slovene proposals on the demarcation was Vincent who had understood that the old border between Austria-Hungary and Italy was the fairest of all. Generally, the reporting by other SOE missions among the Italian partisans (and the Osoppo group in particular) gave an impression of a great danger of an armed conflict between the Italians and Slovenes after the end of the war.